

Віра М. Галуцько*

Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ

<https://orcid.org/0000-0002-0563-0576>

Проблемні питання вимушеної міграції українців умовах воєнного стану

Streszczenie

PROBLEMATYKA PRZYMUSOWYCH MIGRACJI UKRAIŃCÓW W WARUNKACH STANU WOJENNEGO

W artykule badane są problematyczne kwestie związane z przymusową migracją Ukraińców w warunkach stanu wojennego. Problemy związane z przepływami migracyjnymi zawsze przyciągały szczególną uwagę wszystkich państw, ponieważ stanowią podstawę dla kryzysów humanitarnych, ekologicznych, ekonomicznych i innych. Obecnie ma miejsce największy kryzys migracyjny związany z przymusową migracją Ukraińców z terytoriów zarówno wewnątrz kraju, jak i z Ukrainy do krajów Europy.

Określono, że przyczyny migracji są różne, ale dla ludności Ukrainy, która stanęła w obliczu wojny rozpętaną przez Federację Rosyjską, migracja jest przymusowa. W związku z masowymi wyjazdami, w pierwszych dniach wojny, szczególnie wrażliwe kategorie mieszkańców Ukrainy (osoby opuszczające tymczasowo okupowane miasta) pojawił się nowy problem na obszarach, do których przesiedliło się najwięcej ludzi z tymczasowo zaanektowanych terytoriów.

Analiza problematycznych kwestii, które pojawiają się podczas migracji, jest prawie identyczna zarówno w Ukrainie, jak i w państwach europejskich. Wymaga to znacznej modyfikacji zarówno na poziomie legislacyjnym, jak i w obszarze społecznym, co należy przeprowadzić w ścisłej współpracy wszystkich państw i przyjęciu jednolitego podejścia do ich rozwiązania.

Słowa kluczowe: *przymusowa migracja, stan wojenny, przesiedleńcy, kryzys migracyjny*

* Vira M. Galunko – pracownik Wydziału w Chersoniu Odeskiego Uniwersytetu Państwowego Spraw Wewnętrznych (Ukraina). Doktor nauk prawnych, profesor.

THE ISSUE OF FORCED MIGRATION OF UKRAINIANS UNDER MARTIAL LAW

Abstract

The article examines problematic issues that arise in the case of forced migration of Ukrainians under martial law. Problems related to migration flows have always attracted the special attention of all countries without exception, as they are based on humanitarian, ecological, economic and other crises. The largest migration crisis is currently taking place, associated with the forced resettlement of Ukrainians from territories both within the country and from Ukraine to European countries

It was determined that there are various reasons for migration, but the migration of the population of Ukraine, which was faced with the war unleashed by the Russian Federation, is forced. In connection with mass departures, in the first days of the war, of a particularly vulnerable category of Ukraine (persons who left temporarily occupied cities), a new problem appeared in the territories where people from temporarily occupied territories moved the most

Analyzing the problematic issues that arise during migration are almost the same both in Ukraine and in European countries and require significant revision both at the legislative level and in the social direction, which must be carried out with the close cooperation of all states and the adoption of a unified approach to their solution.

Keywords: *migration, forced migration, martial law, displaced persons, migration crisis*

~ * ~

Пов'язані з міграційними потоками проблеми завжди привертали особливу увагу всіх без винятку держав, оскільки у своїй основі спричиняють гуманітарні, екологічні, економічні та інші кризи. Зараз ми є свідками наймасштабнішої міграційної кризи, яка пов'язана з вимушеним переміщенням українців як всередині країни, так і з України до країн Європи і світу. Починаючи з 2014 року частина України потерпає від агресії з боку російської федерації, під час якої було анексовано Крим та частину Донецької і Луганської областей, що зумовило міграційний відтік населення із цих територій. Згідно з даними за 2016 рік із зони АТО, і території анексованого Криму та міста Севастополя було переміщено 1 мільйон 658 тисяч 206 людей, або 1 мільйон 336 тисяч 813 сімей українців¹.

Держава Україна не була готова до такого виклику, як і не була готова до нового масштабного збройного конфлікту, який російська федерація

¹ В Україні 2 млн. переселенців, з Криму виїхало 50 тисяч. УКРІНФОРМ. 2023, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2143799-v-ukraini-2-miljoni-pereselenciv-z-krimu-viihali-50-tisac-free-crimea.html> [дата звернення: 23.02.2023].

продовжила 24 лютого 2022 року, коли військові російської федерації розпочали вторгнення на територію України, приблизно о 4 ранку одночасно з декількох напрямків, із Луганської області, анексованого Криму, у сторону Сумської, Харківської, Херсонської, Київської областей. Водночас, на території самої російської федерації було оголошено про проведення «спеціальної військової операції» на сході України.

У зв'язку із вторгненням російської федерації на територію суверенної України, Указом Президента України № 2022²/64 на території України було введено воєнний стан, який у подальшому неодноразово було продовжено³. Вочевидь, що одразу з початком збройного конфлікту розпочалася велика хвиля міграції населення.

Так, у перші дні війни відповідно опитування Міжнародної Організації з Міграції найбільше людей виїхало зі сходу – 2 344 936 людей, та півночі відповідно 1 302 022 людей, а за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, з України виїхали 546 626 3 людей⁴. Це стало найбільшим переміщенням осіб, і як було зазначено на 145 Асамблеї Міжпарламентського Союзу, «триваюча агресія російської федерації проти України спричинила одну з найбільших криз переміщення у світі, з понад 7 мільйонами українських біженців та понад 6,9 мільйонами внутрішньо переміщених осіб»⁵. Це статистичні дані без врахування кількості осіб, які насильницько були вивезені російськими військовими на територію російської федерації, оскільки ще тривають військові дії. За неповними статистичними даними, одних лише дітей на територію російської федерації було примусово переміщено понад 234 тисячі. Бракує повної інформації щодо кількості фільтраційних таборів та утримуваних в них людей, в яких порушуються їх права та свободи. Аналогічні порушення норм міжнародного права та прав і свобод людини з боку росії вже мали місце на теренах України впродовж 1952-1944 років, коли активно насаджувався новий комуністичний режим, що супроводжувалося масовими репресіями, депортацією понад 500 тисяч

² Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: указ Президента України від 17.05.2022 № 341., https://psjust.gov.ua/post_news/правовий_об'єктив-указ-президента-укр-3/ [дата звернення: 23.02.2023].

³ Про введення воєнного стану : указ Президента України від 64 № 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573/2022#Text> [дата звернення: 23.02.2023].

⁴ Вимушена міграція і війна в Україні (24 лютого — 24 березня 2022). Cedos. 2022, <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznya-2022/> [дата звернення: 23.02.2023].

⁵ 145 Асамблея Міжпарламентського Союзу прийняла фінальну Резолюцію, у якій різко засуджується агресія росії проти України. Офіційний вебпортал парламенту України. 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/229190.html> [дата звернення: 23.02.2023].

українців, насильницькими переселеннями українців до віддалених регіонів колишнього радянського союзу, з подальшою примусовою паспортизацією⁶.

В усьому світі особливу увагу надають дотриманню прав та свободи громадян, що є закріпленим у Загальній Декларації прав людини (прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН на третій сесії 10 грудня 1948 р.) у якій зазначено, що усі люди від народження є вільними і наділені рівними правами, розумом і совістю, і повинні діяти один до одного в дусі братерства. Натомість, держава росія нехтує цими основами, порушуючи їх, створюючи нові загрози для всього світу.

Існує багато причин міграції, проте саме для населення України, що опинилося у зоні розв'язаних російською федерацією бойових дій, міграція стала вимушеною. Нині немає загальноприйнятого тлумачення пов'язаної з воєнними діями міграції, хоча деякі науковці поділяють думку про те, що вимушена міграція являє собою насильницьке переселення людей, коли вони не в змозі відмовитися від неї... під час збройних конфліктів, у вигляду виселення і висилки людей, проти їх волі⁷. Однак, міграція через військові дії не завжди передбачає вимушений характер, люди на тимчасово – окупованих територіях, де проводяться бойові дії, не погоджуються жити у нових умовах політичного устрою (наприклад захоплення влади – Донецьк, Луганськ) і вимушені залишати свої власні помешкання рятуючись від геноциду та військових дій російської федерації. Знищення та пошкодження житла громадян, створення місць катування та безпричинного утримання людей, вчинення насилля, надто відносно дітей, створення тяжкого психологічного стану, відсутність можливості отримання медичної допомоги, викривлення та спростовування російською державою будь-якої інформації, відразу ж стало поштовхом для населення України до думки яка переростала в дію, про необхідність мігрувати через ризик для життя, здоров'я та людської гідності людини.

Переміщення українських громадян з окупованої російськими військами території на підконтрольну Україні територію було небезпечним через те, що з перших днів війни майже всі основні дороги були заміновані агресорами, на дорогах стояли військові блок пости російської федерації. Так, з власного прикладу, при виїзді із Херсону до Білої Криниці мали проїхати більше 40 російських військових блокпостів, між якими не було взаємодії. На кожному блокпосту перевіряли документи та автомобілі, не

⁶ Пам'ятаймо про депортації 1951–1944 років. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyataймо-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv> [дата звернення: 23.02.2023].

⁷ І. Василенко, *Протидія незаконній міграції населення країн Азії в Європу через територію України (організаційно-правовий аспект)*, дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.07, Донецьк, 2006. С. 229.

зважаючи на те, що вони розміщувалися у зоні видимості один до одного. Якщо в машині були чоловіки, їх змушували знімати одяг (перевірялись будь-які татуювання), при цьому здійснювався психологічний і фізичний тиск (шарпання, команди під дулом автомата лягти на землю та роздягатися повністю, тощо), лунали вислови від окупаційних військових «Ми тут надовго», «Чоловіки повинні служити у нас». Окупаційні війська російської федерації на блок постах перевіряли у громадян України інформацію в телефонах, і відбирали телефони якщо на думку російського військового вони являли цінність.

У жінок з маленькими дітьми, які проходили перевірку на блок – постах, відбирали документи (паспорти, свідоцтво про народження) з метою психологічного тиску для повернення на окуповану територію. Військові російської федерації поводити себе агресивно по відношенню до громадян України, хапаючи за руки, шарпаючи одяг, тикаючи дуло автомату в обличчя незважаючи на вік особи. На деяких блок-постах було зібрано колону на 1000-400 автомобілів, нікого не випускаючи, при цьому постійно ходили патрулі, чинячи психологічний тиск, щоб поверталися назад до Херсону. Як правило, російські військові дозволяли їхати, коли починалися бойові дії, спеціально скеровуючи автомобілі під вогонь, у тому числі автомобілі з табличкою «Діти». Наносили удари в «спину колони» автомобілів українців, як, наприклад 12 травня 2022 року, коли російські війська з артилерії обстріляли мирну колону біженців, які виїжджали з боку Берислава Херсонської області. По мирній колоні, яка була вже на підконтрольній Україні території, в районі Білої Криниці, російські війська завдали підлого удару. Від розриву снарядів постраждали мирні люди, зокрема дитина 2011 року народження та жінка 1954 року народження, які зазнали осколкових поранень⁸. І, на жаль, такі приклади, не поодинокі.

Основне навантаження трафіку автомобілів з переселенцями для виїзду із окупованих територій України у перші дні війни переважно припадало на Львівську; Закарпатську; Тернопільську та Івано-Франківську область. Стосовно вибору місць для внутрішнього переміщення з небезпечних зон України українці у першу чергу обирали безпечні міста, які не мають спільного кордону із російською федерацією та зонами бойових дії. Важливо зазначити, відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 29.10.2022 року, внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання, якого

⁸ Через обстріл армією РФ евакуаційної колони з Херсонщини постраждали жінка і дитина, <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vilkul-kolona-obstril/31846937.html> [дата звернення: 23.02.2023].

змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини⁹

У зв'язку масовими виїздами у перші дні війни, особливо вразливої категорії громадян України (особи які виїхали із тимчасово – окупованих міст), з'явилась нова проблема на територіях найбільшого розміщення людей із тимчасово–окупованих територій, через відсутність належного фінансування територіальних громад для виділення коштів на переселенців яке передбачало: недостатність наявності приміщень для розміщення внутрішньо переміщених осіб; недостатня кількість обслуговуючого персоналу для догляду за дітьми та людей похилого віку переселенців, недостатня кількість робочих місць для внутрішніх переселенців, соціального забезпечення, та забезпечення необхідними лікарськими засобами, надання психологічної допомоги, тощо. Слід зауважити, що на той час в Україні не було чітко прописаного механізму допомоги переселенцям, а існуюче законодавство у цій сфері було суперечливим. Так, наприклад, лише у травні 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану»¹⁰, який надав певні повноваження сільським, селищним, міським головам територіальних громад, на території яких не велися бойові дії, щодо одноосібного прийняття рішень про виділення та розпорядження коштами, створення установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, призначення на посади і звільнення з посад керівників таких установ, поводження з небезпечними відходами тощо.

Наступним проблемним питанням стало забезпечення працевлаштування переселенців, які втратили свої основні робочі місця. Так, у зв'язку з війною, роботу втратили за різними падрахунками від 5 до 15 мільйонів¹¹ громадян України. Саме, в місцях масового переселення на Західну України, і до війни були проблемами з робочими місцями, а у період військового стану ця проблема стала гострішою та актуальною. Запроваджена урядом України програма релокації підприємств із середини березня 2022 року, яка мала на меті зберегти стійкість економіки України

⁹ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Верховна Рада України. 2015, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [дата звернення: 23.02.2023].

¹⁰ Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану. Закон України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> [дата звернення: 24.02.2023].

¹¹ *Міграційна криза – масштаб, економічні наслідки і шляхи подолання*, <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361562/> [дата звернення: 24.02.2023].

шляхом переміщення підприємств із територій, що наближені або перебувають у зоні бойових дій, до безпечніших регіонів Заходу України 12 в повній не може працювати, оскільки більшість підприємств не мали змоги вивезти оснащення і працівників.

Окрім того, певні закони у сфері працевлаштування, мають характер односторонності та не захищають право працівника, з яким був припинений трудовий договір без його відома, особливо у воєнний час. Наприклад, Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»¹³ у односторонньому порядку дозволяє роботодавцю перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без згоди працівника.

Наступною проблемою є надання та поновлення відповідних документів особам, які внаслідок переміщення від бойових дій залишили або втратили їх, підтвердження громадянства України, а також оформлення статусу та документів біженцям чи особам, які потребують додаткового захисту, тощо.

Не слід забувати і про збільшення криміногенного стану на території великого скупчення біженців за відсутності необхідної кількості правоохоронних органів.

Аналогічного роду проблеми виникли у Європейських державах куди вимушено мігрувало населення України. Основними країнами, які найбільше прийняли мігрантів стала Польща, Словаччина, Німечка, Чеська Республіка та Італія. Соціологічні дослідження свідчать, що 41% біженців з Донецької області обрали країною переміщення Словаччину, а 56% з Одеської – Чехію. Більшість з вимушених мігрантів, 86% – це жінки. Вищу освіту мають 49%. До виїзду з України мали роботу 73% мігрантів. Вік тих, хто залишив країну складає 35-59 років (49%)¹⁴ За інформацією Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, на території ЄС на березень 2022 року перебувало 4 мільйона 823 тисячі українців¹⁵. Ці країни було обрано як найбільш безпечні для проживання країни та найбільш віддалені від російської федерації, ті що можуть забезпечити житлом переселенців, де можливо отримати якісну медичну допомогу, є невисокими ціни на продукти, існує безкоштовне навчання, працевлаштування тощо.

¹² Огляд реалізації програми релокації підприємств в Україні, <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-realizatsiyi-prohramy-relokatsiyi-pidpryyemstv-v-ukrayini> [дата звернення: 24.02.2023].

¹³ Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text/> [дата звернення: 24.02.2023].

¹⁴ *Міграція населення за пів року війни: підбиваємо підсумки. 2022*, <https://mixdigital.com.ua/blog/migracziya-naselennya-za-piv-roku-vijni-pidbivayemo-pidsumki/> [дата звернення: 23.02.2023].

¹⁵ *Кожен третій біженець з України в ЄС хоче повернутися*, <https://www.dw.com/uk/kozen-tretij-bizenec-z-ukraini-v-es-hoce-povernutisa-dodomu/a-64846575?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml> [дата звернення: 23.02.2023].

Але, найперші проблеми, з якими зіткнулися мігранти, це певний дискомфорт через незнання місцевої мови, проблема з працевлаштуванням, нестача коштів та психологічна депресія і пригніченість стану. Так, за даними Агентства ЄС з основних прав у Відні 79% респондентів повідомили, що стикаються з фінансовими труднощами, і лише 33% мають оплачувану роботу, 59% опитаних сплачують за житло, проте вони часто мусять ділити зручності, такі як туалет або кухня. Багатьом не вистачає усамітнення чи тихого місця, де їхні діти могли б навчатися¹⁶.

З огляду на великий вплив біженців з України ряд Європейських держав внесли зміни до законодавств, стосовно утримання українських біженців. Так, наприклад, в Польщі українці можуть безплатно проживати у перші 120 днів від моменту приїзду до Польщі. Після цього вони мають платити за проживання 50% вартості, а з травня 2023 року – 75% вартості за проживання, але не більше ніж 40 і 60 злотих на добу (300 грн і 500 грн відповідно). У Чехії також зменшать розмір допомоги біженцю з 5000 крон до 4890 (215 дол США)¹⁷. Військова агресія в Україні, яка затягується, спричинила найбільшу гуманітарну кризу в Європі з часів Другої світової війни. Саме тому Європейські держави ухвалюють тимчасові рішення, що забезпечують необхідну підтримку та ефективні довгострокові заходи, які дозволять приймаючим суспільствам і переміщеним особам адаптуватися до потрясінь, спричинених цією війною¹⁸.

Слід зауважити що проблемні питання, які виникають під час міграції, є майже однаковими як в Україні так і Європейських державах та потребують значного доопрацювання як на законодавчому рівні так і в соціальному напрямку, який необхідно проводити при тісній взаємодії всіх держав та прийняті єдиного підходу до їх вирішення.

¹⁶ Українські біженці в ЄС мають проблеми з грошима, роботою, психікою – дослідження. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/svitovi-novyny/20230228-ukrayinski-bizhenczi-v-yes-mayut-problemy-z-groshyma-robotoyu-psyhikoju-do> [дата звернення: 23.02.2023].

¹⁷ Що чекає українських біженців в Європі у 2023 році. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64109032> [дата звернення: 23.02.2023].

¹⁸ Кожен третій біженець з України в ЄС хоче повернутися. URL: <https://www.dw.com/uk/kozen-tretij-bizenec-z-ukraini-v-es-hoce-povernutisa-dodomu/a-64846575?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>

Література

- 145 Асамблея Міжпарламентського Союзу прийняла фінальну Резолюцію, у якій різко засуджується агресія росії проти України. Офіційний вебпортал парламенту України. 2022. <https://www.rada.gov.ua/news/razom/229190.html> [дата звернення: 23.02.2023].
- В Україні 2 млн.переселенців, з Криму виїхало 50 тисяч. УКРІНФОРМ. 2023 URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2143799-v-ukraini-2-miljoni-pereselenciv-z-krimu-viihali-50-tisac-free-crimea.html> [дата звернення: 23.02.2023].
- Василенко, І., *Протидія незаконній міграції населення країн Азії в Європу через територію України (організаційно-правовий аспект)*, дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.07, Донецьк, 2006.
- Вимушена міграція і війна в Україні (24 лютого — 24 березня 2022), Cedos. 2022. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznya-2022/> [дата звернення: 23.02.2023].
- Кожен третій біженець з України в ЄС хоче повернутися, <https://www.dw.com/uk/kozen-tretij-bizenec-z-ukraini-v-es-hoce-povernutisa-dodomu/a-64846575?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml> [дата звернення: 23.02.2023].
- Міграційна криза – масштаб, економічні наслідки і шляхи подолання, <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361562/> [дата звернення: 24.02.2023].
- Огляд реалізації програми релокації підприємств в Україні, <https://niss.gov.ua/news/komentarij-ekspertiv/ohlyad-realizatsiyi-prohramy-relokatsiyi-pidprijemstv-v-ukrayini>
- Пам'ятаймо про депортації 1951–1944 років, <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv> [дата звернення: 23.02.2023].
- Про введення воєнного стану: указ Президента України від 64 № 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/#2022/573Text> [дата звернення: 23.02.2023].
- Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> [дата звернення: 24.02.2023].
- Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Верховна Рада України. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/#18-1706Text> [дата звернення: 23.02.2023]
- Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text/> [дата звернення: 24.02.2023].
- Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: указ Президента України від 17.05.2022 № 341. URL: https://psjust.gov.ua/post_news/правовий_обектив-указ-президента-укр-3/ [дата звернення: 23.02.2023].
- Українські біженці в ЄС мають проблеми з грошима, роботою, психікою – дослідження, <https://fakty.com.ua/ua/svit/svitovi-novyny/20230228-ukrayinski-bizhenczi-v-yes-mayut-problemy-z-groshyma-robotoyu-psyhikoju-do> [дата звернення: 23.02.2023].
- Через обстріл армією РФ евакуаційної колони з Херсонщини постраждали жінка і дитина, <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vilkul-kolona-obstril/31846937.html> [дата звернення: 23.02.2023].
- Що чекає українських біженців в Європі у 2023 році, <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64109032> [дата звернення: 23.02.2023].